

*Пуш О. М.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила**Гасюк Н. В.,**доцент кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

СПЕЦИФІКА МЕТАФОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена темі медичної термінології та особливостям утворення метафоричних термінів. Проведено лексико-семантичний аналіз метафоричних термінів медичної сфери. Питання метафоричних термінів, способів метафоричного перенесення активно обговорюється в наукових колах. Мета дослідження – дослідити та проаналізувати наявні підходи та концепції до вивчення когнітивної теорії метафори як способу утворення нових термінів. У статті використовуються такі методи дослідження: метод суцільної вибірки, описовий метод, метод систематизації та класифікації. Метод суцільної вибірки використовувався для виявлення англійських метафоричних термінів з тематичних словників з медицини. Для опису лексико-семантичних характеристик метафоричних термінів використовувалися метод систематизації та класифікації. Описовий метод використовувався для опису метафоричного перенесення значень слів загального вжитку на терміни. Було проаналізовано підходи до вивчення метафори та базові поняття когнітивної теорії метафори та з'ясовано, що наразі метафоризація є продуктивним способом утворення термінів. Метафоричні терміни, відповідно до лексико-семантичної класифікації, поділяються на антропоморфізми (ті, що пов'язані з людиною) та неантропоморфізми (ті, що пов'язані з усім, що оточує людину). Було проведено класифікацію термінів відповідно до лексико-семантичного підходу. Матеріалом дослідження слугували словники фахових мов медицини. Проаналізувавши результати дослідження, було виділено деякі закономірності утворення метафоричних термінів медичної сфери. Зазначено, що більшість з проаналізованих термінів, відповідно до лексико-семантичної класифікації, належить до неантропоморфізмів. Будівельним матеріалом для утворення таких семантичних одиниць є лексика, що відображає найбільш важливі реалії для людини: природа, природні явища, флора і фауна. Особливу групу складають терміни, побудовані на основі асоціацій з міфологічними образами. Практичне значення дослідження полягає в систематизації та тлумаченні корпусу англійських медичних термінів-метафор і в можливості застосування результатів дослідження на лекціях та семінарах з загального мовознавства, лексикології, теорії та практики перекладу.

Ключові слова: термінологія, метафора, метафоричні терміни, когнітивна теорія метафори, антропоморфізми, неантропоморфізми.

Постановка проблеми. Розвиток термінології – це постійний процес, який проявляється на різних рівнях її формування. Медична термінологія відображає етапи становлення

медицини як науки загалом. Для фахівців, що працюють в цій галузі, термін є не тільки необхідним «інструментом» у його професійній мові, але й засобом, який містить цінну інформацію, що стосується глибинних процесів становлення медичної терміносистеми. Формування термінів активізує професійну творчу діяльність, причому самі терміни включаються в процес і результати діяльнісного пізнання. Адекватна термінологічна система створює можливості для оптимального обміну спеціальною інформацією, як у межах однорідного мовного середовища, так і на рівні міжмовного спілкування. Все це сприяє вдосконаленню відповідної науково-практичної сфери і загалом збагаченню науки і культури.

Медична лексика є однією з найдавніших професійних термінологій, яка формувалася на власній мовній основі, засвоюючи все те, що виробила світова цивілізація. Медична термінологія не є постійною системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності. Історія розвитку медицини, зміна наукових поглядів, інтеграція і диференціювання дисциплін, культурні зв'язки, вплив лексико-семантичної системи мови – все це знайшло відображення в стилістичній неоднорідності медичної термінології [1, с. 91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, присвячених питанням медичної термінології, значне місце належить працям таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як А.В. Боцман, О.Б. Петрова, В. Лабов, С.В. Вострова, Р. Рені, Г. Г'юз, П. Хакіл та інші.

Досить глибоко вивчені процеси становлення медичної термінології такими вченими, як Дубровіна (1976); Костюк (1986); Татарінова (1997); Терехова (1969); Чернявський (1984), досліджені лексико-семантичні особливості медичних термінів (Абрамова, 1995; Бушин, 1996; Дінес, 1986; Іванова, 1987; Краковецька, 1979; Новодранова, 1990; Прохорова, 1996, 1997; Родіонова, 1995; Рудінська, 1995). Результати вивчення медичних термінів підтверджуються розробкою теорії термінознавства у працях таких вчених, як Алексєєва (1990), Алексєєва, Мішланова (2002), Володіна (1996), Герд (1986), Гриньов (1993), Даниленко (1977), Лейчик (1989), Нікітіна (1987), Новодранова (2006), Прохорова (1986), Суперанська (1989), Татарінов (1994), Шкатова (1984).

Актуальність роботи визначається тим фактом, що на сучасному етапі розвитку лінгвістики, що характеризується антропоцентризмом, нову інтерпретацію отримує поняття «метафора». У дослідженнях, присвячених проблемі метафори, підкреслюється її важлива роль у побудові концептуальної

і вербальної системи людини, її активну участь в категоризації навколишнього світу, процесах мислення і сприйняття.

Практичне значення дослідження полягає в систематизації та тлумаченні корпусу англійських медичних термінів-метафор і в можливості застосування результатів дослідження на лекціях та семінарах з загального мовознавства, лексикології, теорії та практики перекладу.

Об'єктом дослідження є англійська терміносистема медичної галузі.

Метою дослідження є – провести лексико-семантичний аналіз утворення метафоричних термінів у медичній системі англійської мови.

Виклад основного матеріалу.

Термінологія як сукупність термінів є невіддільним складником словникового запасу будь-якої мови. Основне призначення термінів – назвати та максимально точно визначити кожне конкретне явище чи предмет у тій чи іншій галузі науки, трактування терміну мусить бути однозначне, а існування декількох різних назв для одного й того ж поняття є небажаним, тому що може викликати помилки та неточності. Своєю чергою розвиток науки та техніки вимагає створення специфічних найменувань для предметів та явищ у кожній з наукових галузей, які потребують адекватного перекладу.

Термінологія медицини дуже об'ємна, кожна з галузей медицини має свою окрему мікросистему. Медична терміносистема відображає певну наукову класифікацію понять, прийняту в цій сфері науки. Мова медицини інтернаціональна, більшість термінів мають грецьке або латинське походження, і їх звучання на різних мовах майже ідентичне.

Останнім часом медичні терміносистеми досягли значних розмірів, щороку з'являється більше тисячі нових медичних термінів. Тому вивчення медичної термінології та варіанти її перекладу завжди привертатимуть особливу увагу лінгвістів та перекладачів.

Вивчення метафоричних термінів у системі медицини англійської мови дозволяє говорити про величезну роль метафор як способу утворення термінів. Метафоричні терміни у медицині не є поодинокими, випадковими вкрапленнями, вони становлять цілісну систему, в якій за допомогою метафоричного перенесення вербалізовано ключові поняття цієї галузі знань.

Медичну термінологію слід розуміти як систему понять, які позначають стани та процеси, що протікають у людському організмі, хвороби та їхні прояви, методи діагностування, профілактики та лікування захворювань, медичне обладнання, лікарські засоби тощо. Тому терміни можна умовно поділити на ті, що представляють різні розділи теоретичної та клінічної медицини, а саме фармакології, медичної техніки і суміжних наук, передусім біології, генетики, біофізики і біохімії тощо.

Метафори скеровують повсякденну діяльність людини, упорядковують сприйняту нею реальність та способи її поведінки у світі. Понятійна система відіграє центральну роль у визначенні повсякденної реальності. Проблема метафоризації концептів займалися Н.Д. Арутюнова, О.П. Воробйова, Д. Девідсон, М. Джонсон, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Е. Мак-Кормак та інші. Американський лінгвіст Джордж Лакофф у своїй фундаментальній студії “Metaphors We Live By” [2] підкреслює, що метафора пронизує наше повсякденне життя, проявляється не тільки в мовленні, але й в мисленні та діях. Учення Дж. Лакоффа та його послідовників отримало назву

«теорія концептуальної метафори» (“Conceptual Metaphor Theory”), «сучасна теорія метафори» (“The Contemporary Theory of Metaphor”). Своїм твердженням, що наша понятійна система, у рамках якої ми мислимо і діємо щодня, є метафоричною за своєю суттю, Дж. Лакофф підкреслює когнітивну роль метафори [2, с. 3]. На думку Дж. Лакоффа, метафора – це основний механізм, за допомогою якого не тільки усвідомлюються абстрактні концепти, а й забезпечується здатність абстрактно мислити [2, с. 149].

У роботах Х. Ортега-і-Гассета згадується про комунікативну спрямованість метафоричної номінації: «Метафора потрібна нам не тільки для того, щоб завдяки отриманому найменуванню зробити нашу думку доступною для інших людей; вона необхідна нам для того, щоб об'єкт став доступнішим для нашої думки. Метафора не тільки засіб вираження, вона ще й важливе знаряддя мислення» [3].

Медичні терміни мають низку характерних рис:

- 1) системність, наявність дефініцій, точність, стислість, однозначність, незалежність від контексту, відсутність синонімів;
- 2) в основі багатьох термінів лежать латинські та грецькі корені, завдяки яким вони є інтернаціональними;
- 3) поповнення медичної термінологічної лексики відбувається за рахунок термінів-епонімів.

Метафоричні терміни можна класифікувати за допомогою лексико-семантичного підходу. Відповідно до нього метафоричні терміни поділяються на антропоморфізми та неантропоморфізми.

1. **Антропоморфні:** людина, будівлі, професійні інструменти, одяг та тканини, їжа.

2. **Неантропоморфні:** природа, природні явища, флора і фауна.

«Вічними темами» у контексті історичного розвитку мови були: фізичні та моральні якості людини, її соціальна активність, хвороби, смерть. Саме ця лексика, що відображає найбільш важливі для людини реалії, найбільш древня за своїм походженням і внаслідок цього глибоко вкорінена у свідомість людини, служить зазвичай будівельним матеріалом для утворення інших семантичних одиниць.

У ролі аналогій для утворення термінів, які позначають категорію якості в **анатомічних номінаціях**, таких як найменування медичних наукових експериментів і патологічних процесів, виступають біологічні характеристики людей: мова і прояв емоцій, смерть, сон та інші. Як будівельний матеріал вживаються такі слова, як мертвий, сплячий, сліпий, німий та інші.

Наприклад, *dead pulp* (мертва пульпа); *dead space* («мертвий» простір); *sleep parasomnia* (спляча парасомнія); *carotid artery* (сонна артерія); *double-blind placebo* (подвійне «сліпе» плацебо), *kiss of life* (штучна вентиляція легень «з рота в рот»).

До іншої групи можна віднести терміни, складовою частиною яких є властивості **живого організму і назви частин тіла людини**. Прикладами таких термінів у англійській мові є: *neck of a tooth-* шийка зуба, *eye tooth* – око зуба, *back of the tongue, wisdom tooth-* зуб мудрості.

До моделі «будівлі» належать такі іменники: *arch* (арка), *bridge* (міст), *floor* (пол), *labyrinth* (лабіринт), *pyramid* (піраміда), *staircase* (феномен «сходи»), *steeple* (дзвіниця), *uplift, шпиль*, *tentorium* (намет), *tower* (вежа), *roof* (дах), *wall* (стіна), *window* (вікно), *vestibule* (переддень), *cell wall* (клітинна стінка), *lock finger* (лускаючий палець), *cell bridge* (міжклітинний міст), *bridgework* (містоподібний протез).

Семантичне переосмислення цих слів призвело до утворення таких термінів, як: *Gothic palate* (готичне піднебіння), *mouth floor* (дно порожнини рота), *nasal floor* (носова перегородка), *roof of skull* (скелення черепа, дах черепа), *tracheal wall* (стінка трахеї); *tracheal window* (трахеальний доступ).

До групи **професійних інструментів** належать: *bridle suture* (вуздечковий шов), *chisel strait* (пряме долото), *clava olfactoria* (нюхова булава), *inferior medullary velum* (нижній мозковий парус), *chisel* (долото), *frenulum linguae* (вуздечка язика), *incis* (ковадло), *malleus* (молоточок). Приклади метафоричних термінів, в назвах яких використовуються найменування **музичних інструментів** або їх складові частини, представлені наступними метафоричними одиницями: *accordion graft* (акордеонний трансплантат), *chorda tympani*, *cord of the tympani* (барабанна струна), *drum membrane* (барабанна перетинка), *acoustic hair cell* (волоскові клітини), *acoustic duct* (слуховий канал).

Одяг і тканина є важливими і необхідними предметами, що оточують людину. Ця метафорична модель **«одяг и тканина»**: *collar incision* (комірний розріз), *corona radiata* (променистий вінець), *coronal suture* (вінцевий шов), *dental plaque* (зубна бляшка), *healing cap* (формував ясен, загоюючий звинт), *jacket crown* (жакетна коронка), *tamle* (кора головного мозку), *tamle dentin* (плащовий дентин), *knee cap* (колінна чашечка), *collar bone* (ключиця), *medical wallet* (медична сумка).

Вивчаючи англійську терміносистему медицини, можна виділити метафоричну модель **«їжа»**, яка представлена наступними прикладами: *curdy pus* (сирнистий некроз), *egg bur* (яйцеподібний бур), *milk dentition* (прорізування молочних зубів), *milk tooth* (молочний зуб), *milk occlusion*, *occlusio lacteal* (молочний прикус).

До неантропоморфних метафоричних моделей належать наступні: **«природа»**, **«природні явища»**, **«флора»** і **«фауна»**. Ця група включає такі іменники: *groove* (борозна), *tuberosity* (горб), *area* (поле), *cup* (букв. чашка) значення кратер, *cleft* (ущелина), *fissure* (щілина), *floor* (букв. підлога) в значенні дно, *fossa* (ямка), *venous lake* (венозне «озерце»), *fire* (жар), *mental fog* (затуманена свідомість).

Група метафоричних медичних термінів, компонентами яких є зооніми, належить до моделі **«фауна»**. У процесі утворення зооморфної метафоричної моделі відбувається метафоричне перенесення частин тіла тварини на частини тіла людини, наприклад, термін *bird face* (пташине обличчя зі скошеним і западаючим назад підборіддям при недорозвиненні нижньої щелепи і анкілозах скронево-нижньощелепного суглоба), *hare lip* («заяча губа»), *carp mouth* («рот карпа»), *fish face* («риб'яче» обличчя), *cow face* («бичаче» обличчя), *hare lip* («заяча» губа), *crow bill* («козяча» ніжка), *bird-beak jaw* (виступ верхньої щелепи), *goose liver* (гусяча печінка тощо), *frog belly* (жаб'ячий живіт).

Метафори, що містять компонент **«рослинисть»**, досить поширені в медичній термінології, прикладами можуть слугувати назви плодів рослин (яблуко, груша, лимон, оливки, суніця, гриби), а також назви насіння (ячмінь, овес) або овочів (цибуля): *peel of lemon* («лимонна кірка»), *eye-ball* (очне яблуко), *hair bulb* (волоссяна цибулина), *bulb of vestibule* (цибулина присінка), *mycosis fungoides* (грибоподібний мікоз), *stu* (ячмінь), *bronchial branches* (бронхіальні гілки), *raspberry tongue* (малиновий язик), *tumour seeding* (посів пухолі), *sacral fir syndrome* (синдром «крижової ялинки»).

Особливу групу складають терміни, побудовані на основі асоціації з **міфологічними образами**. Міфологія – це особливий пласт культури. Античні образи та сюжети дали основу для видатних творів літератури, живопису, архітектури. Міфологічні образи широко представлені в термінологічних системах багатьох наук, перш за все гуманітарних. У термінологічній системі медицини вони вирізняються перш за все своєю образністю. Назви хворіб та хворобливих станів часто базувались на античній міфології. Це було притаманне епосу Відродження, коли активно розвивались всі науки, серед них і медицина, а латинська та грецька мови, антична література, філософія вивчалися у вищій школі. В основі більшості таких термінів лежать яскраві міфологічні образи. Циклоп (грецьке Куслопс) – міфічний велетень з одним круглим оком посеред лоба. В клінічній медицині – це вроджена вада розвитку, що призводить до однооконості плоду. Донині вживається і клінічний термін «голова Медузи» – *caput Medusae*. Медуза – це міфічне створіння підземного царства. Відповідно до давньогрецького міфу на голові Медузи замість волосся були змії. Клінічний термін «голова Медузи» означає специфічне розширення припухлих вен передньої черевної стінки, яке розвивається у разі застою крові у ворітній вені. Привід для такого порівняння та для створення терміну надають змієподібні скрутні волосся на голові міфічної Медузи. На яскравих міфологічних образах побудовано і термін *hermaphroditismus* – двостатевість. У міфології Гермафродит – це двостатєва істота, син богів Гермеса та Афродіти. Звідси походить і грецьке *hermaphroditos* – двостатєвий [4, с. 180].

До цієї групи також належать такі терміни, як *Pisa syndrome* (синдром Пізанської вежі – викликаний дистонією нахил тулуба в одну сторону), *Munchausen Syndrome* (синдром Мюнхаузена – розлад, за якого людина перебільшує у себе хвороби, штучно викликає симптоми хвороби, щоб її лікували), *the van Gogh Syndrome* (синдром ван Гога – розлад, за якого людина сама себе оперує або наполягає на певних хірургічних втручаннях), *Alice in Wonderland syndrome* (синдром Аліси в країні чудес – розлад, за якого людина сприймає предмети набагато меншими, ніж вони є насправді), *cyclopia* (одноокість – від імені міфологічного персонажа Циклопа), *Achilles tendon* (Ахіллів сухожилок – походить від міфу про Ахілла), *Ammon horn* (Аммонів ріг або гіпокамп – частина головного мозку, яка за формою нагадує ріг), *Adam's apple* (Адамово яблуко – назва пов'язана з Біблійним переказом про Адама та Єву) [5, с. 66].

Проаналізувавши медичні метафоричні терміни, робимо висновки, що метафоризація є продуктивним способом утворення термінів. Метафоричні терміни, відповідно до лексико-семантичного підходу класифікації, поділяються на **антропологічні та неантропологічні**. До антропологічних метафоричних термінів належать терміни, метафоричною основою яких є людина та частини тіла людини, якості людини, рухи, постава, предмети одягу тощо – тобто все, що має відношення до людини. Відповідно, до неантропологічних метафоричних термінів належать терміни, метафоричною основою яких є об'єкти, які оточують людину. До таких термінів належать, наприклад, терміни, метафоричною основою яких є тварини та їх частини тіла, природні об'єкти, рослини, ландшафт, будівлі, споруди та їх частини, транспорт тощо. Будівельним матеріалом для утворення таких семантичних одиниць є лексика, що відображає найбільш важливі реалії для людини: природа, природні явища,

флора і фауна. Особливу групу складають терміни, побудовані на основі асоціацій з міфологічними образами.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в більш детальній та доскональній лексико-семантичній класифікації метафоричних термінів медичної сфери, які наразі не були віднесені до жодної з існуючих груп.

Література:

1. Лісовий М.І. Культура професійного мовлення : навч. посіб. для студентів вищ. мед. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2010. 176 с.
2. Лакофф Дж., & Джонсон М. Метафори, котрими ми живем. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. С. 68 – 82.
4. Левенець Н.Г. Терміни-метафори як частина професійної мови клінічної медицини. *Науково-практичний журнал. Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 2 (55). С. 179–181.
5. Усик Г. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced linguistics. Новітня лінгвістика*. 2020. № 5. С. 62–67.

Push O., Hasiuk N. Specificity of metaphorical terms in medical terminology

Summary. The article is devoted to the topic of medical terminology and the peculiarities of the formation of metaphorical terms. Lexical and semantic analysis of metaphorical terms of the medical sphere was carried out. The issues of metaphorical terms, methods of metaphorical transfer are actively discussed in scientific circles. The purpose of the study is to investigate and analyze existing approaches and concepts to study the cognitive theory of metaphor. The article uses such methods of research as a continuous sample method, a descriptive method,

a method of systematization and classification. The method of the continuous sample was used to detect English-speaking metaphorical terms from thematic dictionaries on medicine. To describe the lexical-semantic characteristics of metaphorical terms, the method of systematization and classification was used. The descriptive method was used to describe the metaphorical transfer of values of general use words on new terms. Approaches to the study of the metaphor and the basic concepts of cognitive theory of metaphor were analyzed and it was found that metaphorization is currently a productive way of forming terms. Metaphorical terms, following lexical and semantic classifications, are divided into anthropomorphisms (those associated with a person) and non-anthropomorphisms (those associated with all that surrounds a person). The classification of terms of lexical-semantic approach was carried out. The research material served as dictionaries of professional languages of medicine. After analyzing the results of the study, some regularities of the formation of metaphorical terms of the medical sphere were allocated. It is noted that most of the analyzed terms, under lexical-semantic classification, belong to non-anthropomorphisms. Building material to form such semantic units is vocabulary, reflecting the most important realities for humans: nature, natural phenomena, flora, and fauna. A special group consists of terms based on associations with mythological images. The practical significance of the study is to systematize and interpret the body of English-language medical terms metaphor and in the possibility of applying research results on lectures and seminars on general linguistics, lexicology, theory, and practice of translation.

Key words: terminology, metaphor, metaphorical terms, cognitive theory of metaphors, anthropomorphisms, non-anthropomorphisms.